

BŪTIŠKŲJŲ APMASTYMŲ METMENYS BRONIAUS KRIVICKO PROZOJE

Aurelija Mykolaitytė

Vytauto Didžiojo universitetas, S. Daukanto g. 52, LT-44244 Kaunas, Lietuva

ĮVADAS

Broniaus Krivicko (1919–1952) kūryba atrasta visai neseniai: sovietmečiu apie šį savitą lietuvių rašytoją, pokario rezistencijos dalyvį, nebuvo jokios galimybės viešai kalbėti. Jis buvo priverstinai užmirštas kaip ir kiti tos kartos rašytojai – Kazys Bradūnas, Mamertas Indriliūnas, Julius Kaupas, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas, kurių vardai neminėti nei mokykliniuose literatūros vadovėliuose, nei akademi-niuose veikaluose. Vakaruose atsidūrę rašytojai, nors ir nepripažinti gimtojoje žemėje, turėjo bent galimybę skelbti savo kūrybą ir būti išgirsti. Kitokia lemtis ištiko B. Krivicko, poeto, prozininko, dramaturgo, kūrybinį palikimą – jam gyvam esant spaudoje pasirodė tik keletas prozos kūrinių ir viena pjesė. Visa kita – rankraščiai, kurie ėjo iš rankų į rankas, buvo kasami į žemę, deginami¹. Liko tik užuominos apie dramą „Pušis ant kalno“, trumpa romano „Laikų griūtį“ ištrauka... O kas suskaičiuos, kiek rankraščių visiškai pražuvo per visus pokario neramumus? Tik Nepriklausomybės metais, prabėgus keletui dešimtmečių nuo rašytojo žūties, bandyta, kas įmanoma, surinkti, – taip 1999 m. pasirodė Virginijaus Gasiliūno parengti „Broniaus Krivicko raštai“, į kuriuos buvo sudėta meninė kūryba ir straipsniai, recenzijos, kritika.

Poetinis B. Krivicko palikimas jau yra sulaukęs tyrinėtojų dėmesio – tai Ritos Tūtlytės, Vinco Natkevičiaus, Giedriaus Viliūno darbai. Apie vokiečiųmečiu pasirodžiusią jauno rašytojo prozą kol kas dar labai mažai tepasakyta – užuominų galima rasti bene tik Vytauto Kubiliaus knygoje „Neparklupdyta mūza“. Šiame straipsnyje bandysiu išsamiau patyrinėti B. Krivicko prozos kūrinius, parašytus 1938–1944 metais. Tyrimo tikslas – įvardyti meninio pasaulėvaizdžio bruožus, nurodyti pagrindines temas, motyvus, idėjinį turinį, atsekti sąsajas su egzistencializmo filosofija.

KARO AUGINTINIŲ KARTA

„Nūnai gyvenamą laiką valdo netikrybės arba žlugimo *ethos*. Mus šiandien žavi nebe pažangos, o žlugimo mintis. Mes linkstame į katastrofinį daiktų ir istorijos supratimą

¹ V. Gasiliūnas, Paaiškinimai, Broniaus Krivickas, *Broniaus Krivicko raštai*, Vilnius, 1999, p. 564.

mą², – taip savo gyvenamąjį laiką yra apibūdinęs Juozas Girnius 1940 m. paskelbtame straipsnyje „Žmogiškosios kančios prasmė“. Tokia laiko jausena buvo artima žemininkų kartos poetams Broniui Krivickui, Vytautui Mačerniui, Alfonsui Nykai-Niliūnui ir kitiems, kurių kūrybinis talentas brendo ir skleidėsi laikų griūty, Antrojo pasaulinio karo metais. Šis žlugimo laikas neišvengiamai provokavo jaunuosius menininkus atsiverti žmogaus egzistencijos prasmės apmąstymams, vertė ieškoti atsakymų į būtiškuosius gyvenimo ir mirties klausimus.

Ne vienas šios kartos rašytojų rado atramą egzistencializmo filosofijoje. Gili-nimasis į Martino Heideggerio, Karlo Jasperso, Juozo Girniaus mintį jiems buvo ne intelektualinės mados reikalas, o kaip dvasios kelrodis siekiant išlikti garbin-giems šiame sumaišties laike. „Ne pasisekimas, bet pačiam sau ištikimybė, net ir savo sudužimui ribinėse situacijoje. Ne užmerkimas akių prieš visko sudužimą ribinėse situacijoje, bet šalta joms atvirybė“³, – rašė J. Girnius, egzistencializmo filosofijos nuostatas dėstęs prieškarinio ir karo periodikos straipsniuose „Įvadas į Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindų svarstymą“ (1936), „Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai“ (1939), „Žmogiškoji kančios pras-mė“ (1940), „Poezija ir filosofija“ (1942). Pasak lietuvių filosofo, nors „egzisten-cialinė filosofija nepateikia mus patenkinančio būties atsakymo, tai didelis jos nuopelnas kurti tą nuotaiką, kurioje gali būti prasmingai ieškoma metafizinių rūpesčių išsprendimo“⁴.

Šia būtiškųjų apmąstymų nuotaika gyveno žemininkų karta. „Mokėkime gyventi nors dūžtančiose formose“⁵, – toks galėtų būti visos karo augintinių kartos credo, išsakytas Vytauto Mačernio 1942 m. viename laiške. Panašus ir B. Krivicko santykis su gyvenamuoju laiku. Studijoje „Jono Aleksandriškio-Aisčio idėjų pasaulis“ jis ra-šė: „Žmogus supranta skirtumą, kuris yra tarp jo susikurtojo idealo ir tikrumos. Norėdamas susiderinti su aplinkuma, jis turi arba atsisakyti savo idealo, arba aplin-kumą performuoti taip, kad ji atitiktų jo idealą. Atsisakyti savo idealo žmogui reikš-tų atsisakyti savo giliųjų įsitikinimų ir troškimų, kurie sudaro jo asmenybės vertę. Tai reikštų niveliuotis su aplinka ir pažeminti save“⁶. Taigi ne susitaikymas su likimu, ne prisitaikymas prie tikrovės, o ištikimybė idealui, pastangos išlaikyti žmogiškąjį orumą. Pasak V. Kubiliaus, taip ši karta suprato ir literatūros angažavimąsi: „ne kaip tarnystę šiam istorijos momentui, o kaip atvirumą būčiai ir ištikimybę tragiš-kam žmogaus likimui“⁷.

KŪRYBOS PRASMĖS KLAUSIMAS

„Jis poetas. Ir todėl jis turėjo rašyti. Nesvarbu, kaip jo poezija bebūtų priimama. Tegu ji ir nuskambėtų be jokio atgarsio ir aido senų amžių prancūzų poeto Villono motyvu „bet kurgi pernykštis sniegas!“ Tegu jo žodis, ir niekieno nelaukiamas, keliautų „iš niekur į niekur nevilties kraštan“. Vis dėlto jis negalėjo atsisakyti kūrybos, nes poezi-

² J. Girnius, *Raštai*, Vilnius, 1991, t. 1, p. 236.

³ Ibid., p. 221.

⁴ Ibid., p. 222.

⁵ V. Mačernis, *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius, 1990, p. 406.

⁶ *Broniaus Krivicko raštai*, p. 199.

⁷ V. Kubilius, *Neparklūpyta mūza*, Vilnius, 2001, p. 221.

jos jis buvo ėmėsis ne iš lengvabūdiškumo ir ne dėl savo naudos⁸, – taip rašė B. Krivickas apie J. Aleksandriškio-Aisčio kūrybą, šiais žodžiais netiesiogiai liudydamas ir apie save. Ankstyvoji proza tesulaukė tik bičiulio M. Indriliūno trumpučio įvertinimo, Panevėžio miesto teatro režisierius Juozas Miltinis grąžino dramą. Ir vis dėlto nemetė rašęs, net ir nepripažintas, nepaskatintas, – sunkiausiomis gyvenimo sąlygomis siekė įprasminti save kaip kuriantį žmogų. „Esu visiškai patenkintas, kad man nesiseka. Gal tai išmokys mane atidžiau dirbti ir savo idėjas iš lėto ir kantriai brandinti“⁹, – tokį prisipažinimą aptinkame rašytojo laiške Eugenijui Matuzevičiui.

Vienas įtakingiausių egzistencijos filosofų M. Heideggeris teigė, jog prieigos prie būties atsiveria per kalbą: „Kalba yra būties namai, kuriuose gyvendamas žmogus ek-sistuoja ir puoselėdamas būties tiesą jai priklauso“¹⁰. Taigi žodžio kūryba gali būti suvokta kaip galimybė puoselėti būties tiesą, apimti pačią žmogiškojo gyvenimo visumą. „Abi – ir filosofija, ir poezija – eina į viena: ne į atskiras būtybių pasaulio sritis (kaip atskirieji mokslai), o į pačią būties visumą – atskirųjų būtybių pasaulio prasmę“¹¹, – rašė J. Girnius straipsnyje „Poezija ir filosofija“. Tėn link buvo nukreipta ir B. Krivicko estetinė mintis. „[...] poetas, klajodamas tamsoje, turbūt toj savo nekenčiamoj kasdienybėj yra priverstas galvoti ir svarstyti, kam yra šis pasaulis, kodėl jis toks, kokia jo prasmė, koks pasaulio ir žmogaus likimas“, – teigė studijoje „Jono Aleksandriškio-Aisčio idėjų pasaulis“¹².

Toks atvirumas būčiai skleidžiasi ir B. Krivicko prozoje. „Giesmėse žaismui, grožiui, laisvei ir nakčiai“ (1942) poetizuojamas autentiškas kuriančio žmogaus pasaulis, jo pastangos drąsiai, nepaisant savo ribotų galimybių, priimti būties tiesą: „Ir myliu žaidžiantįjį, kurs, grodamas savo likimo dainą, išdidžiu nerūpestingumu siūbuoja jo taktan ir žaidžia savo viltimis ir mintimis, ir savo žodžiais ir pažadais. Bet visų labiausiai aš myliu tą žaidžiantįjį, kurs drąsiomis akimis išmatuoja bedugnę ir laisva širdimi šoka ant jos kranto, o aštrios uolos tyko bedugnės prieblandose kaip plėšrūs dantys milžino slibino nasruose ir ilgisi šokančiojo kūno, ir ilgisi šokančiojo kūno...“¹³.

Kiekvienas ciklo kūrinys įteigia, jog kuriantysis intensyviausiai išgyvena būtį priimdamas ją kaip mirties tikrybės iššūkį. Grožį jis suvokia gimstantį per kančią ir mintį: „Jis eina per žiemos apsnigtą girią. Randa paukštį nušautą. Ir sniege tris kraujo lašus. Jis sustoja, nes ant nušauto paukščio krūtinės kaip tūkstantis mažų vaivorykščių žaidžia saulė visomis spalvomis, nes trys kraujo lašai yra kaip trys maži ir raudoni žiedeliai baltame sniege“¹⁴. Laisvę jis priima kaip nesibaigiančią kovą, kaip atsižadėjimą, netekties patirtį: „Tie paukščiai, kurie nardo padangėse, jie nėra laisvi, nes ateina ruduo, ir jie turi skristi į pietus, o atėjus pavasariui, turi traukti atgal į šiaurę. Tik tas paukštis buvo laisvas, kurs, turėdamas sveikus sparnus, nepaklausė savo kraujo balso: atsiskyrė nuo būrio, lekiančio pietų link, ir, nutūpęs medžio šakon, žvilgsniu palydėjo išlekiančius“¹⁵. Savo pašaukimą jis supranta kaip ėji-

⁸ Broniaus Krivicko raštai, p. 210.

⁹ Ibid., p. 552.

¹⁰ M. Heideggeris, Apie humanizmą, *Gėrio kontūrai*, Vilnius, 1989, p. 238.

¹¹ J. Girnius, Poezija ir filosofija, *Į laisvę*, 1942, Nr. 279, p. 3.

¹² Broniaus Krivicko raštai, p. 212.

¹³ Ibid., p. 60.

¹⁴ Ibid., p. 61.

¹⁵ Ibid., p. 62.

mą į nežinią, į mirtį: „Naktis tamsi, gūdi naktis, naktis be vienos žvaigždės! Gal niekadės nebebus dienos? Gal tai žemė pasviro iš savo orbitos ir ėmė kristi?.. Gal ji jau pralėkė žvaigždžių sritis ir dabar krinta ir krinta didžiosios tuštumos ir tamsumos sferomis ir kris amžinai...“¹⁶. Šiuose poetiniuose pasisakymuose nesunkiai galima atpažinti egzistencializmo filosofijos bruožus: ribų akivaizdoje atsiveriama dinamiškam būties išgyvenimui, būties supratimui, – taip žaidžiančiojo, t. y. kuriančiojo, būtis tampa tiesos liudijimu.

Visiškai panašiai kūrybos prasmės klausimą bando išspręsti ir V. Mačernis eilėraštyje „Vėlų rudenį, kaip įdieniojus saulė“ (1943). Poeto pašaukimas – išvelgti būties paslaptį („*poetas, ciklo paslaptį išskaitęs*“), kuri tarsi geriausiai matyti mirštančioje rudens gamtoje – gyvenimo ir mirties įtampoje. Kūrybos misija suvokiama kaip žvilgsnis į būties gelmę neapsiribojant vien statišku jos paveikslu: „Įkvėpimo apsvaigintą jį išmokė / Po sustingusiu ir statišku paveikslu / Ižiūrėti ritmą, kuriantį ir veikslų“¹⁷. Tokį pat meninės kūrybos uždavinį buvo suformulavęs J. Girnius straipsnyje „Poezija ir filosofija“: „per faktų paviršių žvelgti į jų ontologinės esmės bei žmogiškosios prasmės gelmes“¹⁸.

ŽMOGAUS BŪTIES PASLAPTIS

Miniatiūroje „Mes esame kalnai“ (1943) B. Krivickas rašė: „Mes esame kalnai. Dieną ties mūsų viršūnėmis kaip ugninė aureolė spindi saulė, kurios niekada netemdo debesys. Naktį žėri didelės žvaigždės kaip sunkūs brangakmeniai mūsų karūnose“¹⁹.

Karo metais, kai žmogiškumui lyg ir nelieka vietos, rašytojas apdainuoja žmogaus didybę. Panašūs ir V. Mačernio kūrybiniai užmojai: eilėraščiuose „Karalius“ (1942), „Aš pažinau karalių tavyje“ (1942), „Aš esu karalius“ (1943) poetas pasitelkia karaliaus įvaizdį, kad prabiltų apie neprilygstamą žmogaus vertę. Abiejų rašytojų kūryba skleidžiasi egzistencializmo filosofijos traukos lauke: žmogus suvokiamas kaip išsiskiriantis iš visos gamtinės tikrovės, niekam neprilygstantis savo savitumu. Taip tarsi priešintasi karo nužmoginimui, smurtui.

Tokią laikyseną galima būtų suvokti kaip dvasinę rezistenciją. Karo prievartai jaunieji menininkai priešpriešino savo kūrybą. Tais pačiais, 1943 metais, kai Vilniuje B. Krivickas skaitė miniatiūrą „Mes esame kalnai“, pasirodė pagrindinė prozos antologija „Kas girdėti kalnuose“; čia įvadiniame žodyje „Mes – kalniečiai“ Stasys Tamulaitis rašė: „Mes trokštame išliekančių vertybių, todėl žvelgiame į kalnus“²⁰. Štai tokia kontekste veriasi B. Krivicko ir V. Mačernio žmogaus koncepcija.

B. Krivicko prozoje galima justti rūpestį dėl žmogaus, kuris neretai yra paskendęs banalioje kasdienybėje ir yra kurčias šaukimui „į save patį“. Novelių „Salkūnas“ (1939), „Aš turiu garantuoti savo ateitį“ (1939), „Nubudimas“ (1940) veikėjai yra visiškai priešingybė laisvoms asmenybėms, apdainuotoms miniatiūroje „Mes esame kalnai“. Juos galima būtų pavadinti tais, kurie, M. Heideggerio terminais kalbant,

¹⁶ Ibid., p. 63.

¹⁷ V. Mačernis, op. cit., p. 62.

¹⁸ J. Girnius, Poezija ir filosofija, ibid., p. 3.

¹⁹ Broniaus Krivicko raštai, p. 65.

²⁰ S. Tamulaitis, Mes – kalniečiai, *Katakombos*, 1990, Nr. 10, p. 5.

yra atsidūrę neautentiškumo moduse. Rašytojas nekuria kuo nors išsiskiriančių veikėjų paveikslų: sužinome tik tai, jog Salkūnas yra kažkokios įstaigos skyriaus viršininkas, Balsys – firmos agentas, Kinskis – valdininkas. Visi jie yra niekuo neišsiskiriantys iš kitų nuobodžiautojai: neatsitiktinai aplinka, kurioje prasideda novelių veiksmas, yra baras ar vaišėm ir gėrimais nukrautas stalas. Visi jie – tarsi apsvaigę nuo kasdienio gyvenimo monotonijos ir jau nebeįstengiantys susivokti. B. Krivickui rūpi atskleisti tokio gyvenimo netikrumą: novelės „Salkūnas“ herojus, išgirdęs apie savo geriausio draugo mirtį, priverstas bent trumpam vidujai pabusti; novelėje „Nubudimas“ pagrindinį veikėją Kinskį susimąstyti priverčia susitikimas su filosofijos studentu; novelėje „Aš turiu garantuoti savo ateitį“ Balsio ateities sumanymų bergždumą parodo netikėta jo mirtis (užsimušė važiuodamas girtas motociklu). „Bet ir šitų žmonių dvasia dar nėra mirusi. Ją dar galima pažadinti. Reikia tik, kad ji, anot Aleksandriškio, „atiktrūktų nuo tikrumos“. Tame atiktrūkime ji pažintų aukštesnes gyvenimo akimirkas“²¹, – rašė studijoje „Jono Aleksandriškio-Aiščio idėjų pasaulis“. Šie žodžiai liudija rašytojo tikėjimą žmogaus galimybe jei ne prisikelti, tai bent pamėginti suvokti savo būtį.

B. Krivicko anaip tol negalėtume pavadinti utopijų kūrėju: savo egzistencijai pabudęs žmogus visose šiose novelėse išlieka tik kaip idealas, o ne kaip tikrovė. Salkūnui dvasinis sukrėtimas greitai virsta paprasčiausiu susirūpinimu savo sveikata: „Su apmaudu pagalvojo, kad tokią bjaurią dieną teks eiti į kapus, šalti... Reumatizmas, žinoma, paaštrės...“²². Išsipagiriojęs Kinskis kitą dieną studentą, atėjusį pasikalbėti, išvadina valkata ir bepročiu, Balsiaus draugas Jasius paliekamas su žuvusiojo pinigais ir fraze: „Juk čia yra viskas, ką aš per savo gyvenimą uždirbau“²³. Taigi žmogaus atsigręžimo į tikrąją būtį galimybė taip ir lieka tik galimybe. Tokios novelių pabaigos liudija, jog rašytojas savo kūrinius konstravo ne kaip egzistencializmo filosofijos įžvalgų iliustracijas – jis vaizdavo konkretų žmonių pasaulį, kartu siekdamas atskleisti jo vidinę prasmę. Galima būtų teigti, jog filosofija B. Krivickui tesuteikė „refleksinės jėgos tikrovei giliau išvelgti“²⁴.

Ne kartą B. Krivickas, panašiai kaip ir V. Mačernis, tik užmena mįslę apie žmonių, neduodamas jokio atsakymo. „Kodėl kas nors yra, kodėl aš pats esu / Didžiausia paslaptis visatos slėpinių?“²⁵ – klausia poetas eilėraštyje „Vidunaktį dažnai“ (1943), taip pat ir novelėje „Paslaptis“ (1939). Kūrinio siužetas labai paprastas: vienas draugų užsimena apie paslaptį, kurią pažada kitą dieną pasakyti, tačiau netikėtai miršta ir ta paslaptis visam laikui lieka neatskleista. Kokios būta paslapties, pasakotojas taip ir lieka nepasakęs. Vienintelė užuomina tekste – paslaptis liečia du žmones. Ar taip rašytojas bando įteigti, jog žmogus vienas kitam tėra paslaptis, jog jo dvasios neįmanoma apibrėžti jokiomis kategorijomis? Panašias mįsles užmena ir tie kūriniai, kurių veikėjai yra paliesti psichikos ligos. Novelėse „Nakties svečias“ (1940), „Manęs laukia už durų“ (1944) ligonių kliedesiai liudija pasaulio siaubą ir išsigimimą, žmonių susvetimėjimą. Rašytojas nepateikia tiesioginio atsakymo, kodėl suserga žmogaus dvasia, – daugiausia dėmesio skiriama santykiui su tuo kitoku žmogū-

²¹ *Broniaus Krivicko raštai*, p. 203.

²² *Ibid.*, p. 29.

²³ *Ibid.*, p. 36.

²⁴ J. Girnius, *Poezija ir filosofija*, *ibid.*, p. 3.

²⁵ V. Mačernis, *op. cit.*, p. 55.

mi, kuris tiek viename, tiek kitame pasakojime lieka atstumtas, atsiduria „už durų“. Rašytojas tarsi tematizuoja masės ir individo santykį. „Masė siekia visus „aš“ prives-ti prie vieno „mes“ vardiklio“²⁶, – teigė J. Girnius. Vaizduodamas dviejų labai skir-tingų žmonių susidūrimą B. Krivickas vėlgi netiesiogiai leidžia suprasti, jog nėra kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų galima teigti, kas yra tikroji tiesa apie žmogų.

KELIONĖS IZOTOPIJA

V. Mačernio žmogaus dalia – amžinas ieškojimų kelias: „Neniekinu aš žemės nei dangaus: / Bet, kol gyvens čionai žmogus, / Jis nesupras lemties ir kaip naktis niūrus./Ir linksmas kaip diena nežinomu keliu keliaus“²⁷, – sakoma eilėraštyje „Kvaila istorija“ (1943). Kelionės motyvas ne mažiau svarbus ir B. Krivickui – ne vienoje savo novelėje rašytojas sukuria kelionės situaciją. Keliautojais galima būtų pavadinti novelių „Žmogaus širdis“ (1938), „Vienos vasaros nuotykis“ (1942), „Kalifornija“ (1943) pagrindinius veikėjus, kurie yra arba išėję iš namų, arba ketinantys išeiti ir tą savo pasiryžimą galiausiai įvykdantys.

Ką atranda B. Krivicko keliaujantis žmogus? Novelėje „Žmogaus širdis“ pasako-tojas, kuris kartu yra ir veikiantysis asmuo, atranda savo kelionėje žmones, stebi jų santykius, mato susvetimėjimą ir artumą – tai tarsi dvasios kelionė siekiant kuo geriau pažinti savo žmogiškąją esmę, pačios būties prasmę. Svarbus šiame kūrinyje dainos motyvas – du susiliejęs ir vienas kitą papildantys balsai, bosas ir tenoras, sukuria tokią harmoniją, kurios „burtai privilioja dangaus žvaigždes“²⁸. Kas tai – dviejų žmonių bičiulystės grožis? Kelionės prasmė galbūt ir yra šios dvasinio grožio patirtys, nušviečiančios būtį, dovanojančios aukštąsias akimirkas: „Krūtinę slėgė bausis sunkumas, kažkoks neišreiškiamas jausmas. Nebuvo tai nei ilgesys, nei liūdesys, nei gaudumas, taip nepakeliama, jog aš galvojau, kad šitokią naktį gali verkti ir suau-gęs vyras...“²⁹. Novelės „Vienos vasaros nuotykis“ keliautojas taip pat yra žmonių ir aplinkos stebėtojas. Jis stebi mergaites ir bando įminti, koks gėlių vardas joms tiktų, jis stebi dangų ir jo žvaigždynams atranda savo vardus: „Taip vieną žvaigždyną jis pavadino Milžino Svaidykle, kitą – Aukso Sagtim, trečią – Lanku, ketvirtą – Vėduokle, penktą – Medžiotojo Ragu...“³⁰. Taigi savo dvasios kelionėje jis yra kū-rėjas, atvirai žvelgiantis į žmones ir pasaulį. Kaip ir novelėje „Žmogaus širdis“, taip ir šioje rašytojas piešia dvasiškai turtingą gyvenimą, – tik šįkart dėmesio centre yra ne bičiulystės, o meilės išgyvenimas: „Kai jų liemens pasviro viens į kitą, tuo pačiu metu jis juto, kad jų sielos ir švelniai besišypsą siluetai pasilenkė ir žiūrėjo viena kitai į veidą lyg stengdamosios atpažinti, ar jau iš tikrųjų surasta tai, ko buvo ilgai ieškota. Ir savo atpažinime jos prisiglaudė viena prie kitos ir paskendo užsimiršiman ir visiškam ramybėn“³¹. Rašytojas neabsolutina meilės jausmo: tolesnis novelės vyks-mas leidžia suvokti, jog tikrasis žmogaus pašaukimas – kelionė, kad vyro ir moters susitikimas tėra tik trumpa būties akimirka: „...Jo mintis pakilo į erdvę ir išvydo ten

²⁶ J. Girnius, *Raštai*, p. 230.

²⁷ V. Mačernis, op. cit., p. 214.

²⁸ *Broniaus Krivicko raštai*, p. 22.

²⁹ *Ibid.*, p. 22.

³⁰ *Ibid.*, p. 51.

³¹ *Ibid.*, p. 52.

savo orbitomis beplaukiančias dvi vienišas žvaigždes. Štai jos artėja viena į kitą tūkstančiais metų ir pagaliau ateina į tą tašką, kur jų keliai arčiausiai susisiečia. Kai jų ugniniai veidai savo liepsnomis paliečia vienas kitą, jos iš džiaugsmo sudreba savo orbitomis. Bet jų keliai eina apvalia linija, ir jos neatšaukiamai ima tolti viena nuo kitos... Tik savo ilgesyje jos tiesia viena į kitą daugybę ugninių rankų juoda erdve. Beviltiškai tiesia: jų keliai neša jas tolyn. Ir nežino jos, ar dar kada susitiks savo begalinėj kelionėj³². Panašią meilės traktuotę nesunkiai aptiktume ir V. Mačernio kūryboje, kurią maitino ta pati egzistencializmo filosofija. Daugelio eilėraščių lyrinis subjektas meilėje atranda tik nerūpestingą užsimiršimą, iš kurio pabundama tolesnei kelionei: ciklas „Šokėja ir asketas“ (1944), eilėraščiai „Kasdienybės pilkuma kasdien sunkėja“ (1943), „Atsiliepdamas geismo ritman...“ (1943), „Būk, gyvenime, man neteisingas“ (1944), „O mylimoji, mano slaptas ilgesys“ (1941). Abu rašytojai galbūt buvo paveikti J. Girniaus filosofinės minties, kuri išreiškė tokią pat meilės sampratą: „Kai betgi aš esu ir atsiduoodu mano vitaliniams polinkiams, tai net ir aukščiausio jų svaigulio minutėse negaliu nejausti nuobodulio, kuriuo dvasia mane skausmingai šaukia grįžti iš manojo užsimiršimo į mane patį, į mano gilųjį „aš“³³.

Vis dėlto, skirtingai nei V. Mačernis, kuris, pasak V. Balsevičiūtės, egzistencinę problematiką sutelkė subjekto – vyro – asmenyje, moteriai tik retkarčiais leisdamas priartėti prie vyro pasaulio³⁴, B. Krivickas moterį laiko tokia pat ieškančiąja. Šį rašytojo nusistatymą atskleidžia novelė „Kalifornija“, kurioje ne vyras, o moteris yra ta nerimstanti, nuolat besilginti dvasia, nerandanti visiško nusiramavimo net ir meilėje (plg. V. Mačernio lyrikoje moteris tarsi randa savo būties įprasminimą mylėdama). Ji palieka savo namus, savo mylimąjį Iramidą ir išvyksta į svajonių šalį Kaliforniją, apie kurią nuolat klausydavosi plokštelės. Kūrinys baigiamas grynai egzistencialistine ištarne: „[...] aš ieškosiu plokštelių apie tas pasakiškas ir stebuklingas šalis, kurių pasaulyje nėra. Jos niekada neapvilia, nes yra nepasiekiamos“³⁵.

Kelionės motyvu abu žemininkų kartos rašytojai vaizdžiai siekė įprasminti sprūstančios būties jauseną, nuolatinę tikrybės ir netikrybės įtampą. „Laisva žmogiškoji egzistencija patirtinėje tikrovėje gali reikštis tik vis žlungančiomis apraiškomis“³⁶, – 1939 m. rašė J. Girnius, aptardamas K. Jasperso egzistencijos filosofiją.

IŠVADOS

B. Krivickas, kaip ir kiti jo vienmečiai, priklausė karo augintinių kartai, brendusiai „laikų griūty“, išgyvenusiai istorinę ir asmeninę katastrofą (nepriklausomybės netektis, artimųjų tremtis). Pats laikas jiems diktavo būtiškuosius klausimus, vertė kiekvieną asmeniškai apsispręsti dūžtančio pasaulio akivaizdoje. Neatsitiktinai jiems buvo artima egzistencializmo filosofija, kuri, anot J. Girniaus, padėjo gyventi „tiesos nuotaikoje“ ir „ieškoti būties atsakymo“³⁷.

Karo nužmogėjimui ir beprasmybei ši karta pasipriešino savo kūryba, kurioje

³² Ibid., p. 58.

³³ J. Girnius, *Raštai*, p. 228.

³⁴ V. Balsevičiūtė, *Vytautas Mačernis ir jo karta*, 2001, p. 178.

³⁵ *Broniaus Krivicko raštai*, p. 72.

³⁶ J. Girnius, *Raštai*, p. 210.

³⁷ Ibid., p. 223.

bene ryškiausiai skleidžiasi egzistencinis susirūpinimas dėl žmogaus. 1938–1944-aisiais, prieškario ir karo metais, B. Krivicko prozoje galima išskaityti nebylų skatinimą pabusti iš dvasinio letargo laisvai kūrybiškai egzistencijai, aukštųjų akimirksnių rūpesčiui. Rašytojo žvilgsnis užkliūva už tų gyvenimo momentų, kurie verčia žmogų suklusti: ne vienoje novelėje vaizduojamos ribinės situacijos, kurios bent trumpam padeda žmogui atsigręžti į savo tikrąją būtį. Išskirtinai svarbus jo kūryboje ir kelionės motyvas, atskleidžiantis egzistencijos filosofų suformuluotą grįžimo į savo gilųjį „aš“ imperatyvą.

Tokioje dvasios rezistencijoje gyveno visa karo augintinių karta. B. Krivickas, nors ir nepriklausydamas pagrindinės antologijos „Kas girdėti kalnuose“ (1943) jaunųjų rašytojų dešimtukai, savo dvasios esme buvo jiems artimas. Prozos kūriniuose jis išreiškė tas pačias nuostatas kaip ir „kalniečiai“ – pasak G. Viliūno, „tekstas „Mes esame kalnai“ galėtų būti šios ideologijos manifestu“³⁸.

B. Krivicko prozoje galima aptikti tuos pačius prasminius akcentus kaip ir tuo pat pat metu rašytoje V. Mačernio poezijoje. Abiem Antrojo pasaulinio karo metais brandusiems rašytojams kūrybą maitinančia versme buvo būtiškieji gyvenimo prasmės klausimai, į kuriuos kiekvienas ieškojo savo atsakymo. Neretai jų ieškojimai sutampa – tai kyla iš to paties egzistencinio rūpesčio, nukreipto į bedvasio laiko blaškumą žmogų.

Gauta 2004 12 23

Aurelija Mykolaitytė

OUTLINES OF BRONIUS KRIVICKAS' REFLECTIONS ON HUMAN EXISTENCE

Summary

Bronius Krivickas and his contemporaries could be called the war generation, which experienced the historical and personal catastrophe, *i.e.* the loss of Lithuania's independence and deportation of their relatives. The circumstances of World War II and the related uncertainty and destruction forced them to renew the reflection on human existence and to search answers to eternal existential questions. The existentialist philosophy of Martin Heidegger, Karl Jaspers and Juozas Girnius helped the younger generation in their search for truth.

Literature provided a space for inscribing human values and offered support for nourishing the creative potential. In the years between 1938 and 1944 Krivickas wrote about the creativity of a human being and about the culminant moments of existence. He was interested in the situations which are called "limit situations" by existentialists. In several short stories, the protagonist, due to unexpected events, is forced to analyse his own actions and to discuss the general problems of human destiny. The motif of the journey is also very important in his prose in that it invokes the philosophy of existentialism.

Searching for their place in the destabilised world, the younger generation conceived the function of literature not as a service to the historical moment, but as a concern about existence and the sensitivity to the tragic fate of man. They established the spiritual resistance which cherished plans of reviving the Lithuanians spirit. "We have to learn

³⁸ G. Viliūnas, *Mes esame kalnai*, Keletas pastabų Broniaus Krivicko raštų proga, *Metai*, 2000, Nr. 2, p. 92.

to survive even in the wrecked form”, wrote Vytautas Mačernis in a letter to Bronė Vildžiūnaitė. Krivickas’ prose expressed such spiritual resistance too.

Also, parallels can be traced between the prose of Krivickas and the poetry of Mačernis. Both writers, inspired by the philosophical thought of existentialism, attempted to answer essential questions concerning human existence. The similarities that suggest intertextual links between their works are discernible in their anxiety about the human being whom they treat as “thrown into the world”. Their works also reflect the authenticity of human existence and human communication, which strives to preserve humanity in the time of material and spiritual destruction.